

свършва, а афористичността остава, започва фразеологията. Не, това не е оная фразеология, която ни присреща така често от страниците на наши литературно-критически статии, фразеология, родена от неумението да се намери проблемът, безпомощен резултат на безкрайно и мъчително, тягостно и изнурително кръжене около същността на въпроса, около естетическото ядро на произведението. Пондев знае какво иска и какво търси. Той умее да определи поне най-общата посока, в която се намира ядката на проблема, зрънцето полезна красота на образа. Не всякога обаче той успява да ни разкрие тая красота в цялото ѝ непосредствено обаяние. Често у него тя се излива в сложни и усложнени логически форми, без достатъчно вживяване, без насладата на съпричастяването. Най-обременен с тая превърнала се в недостатък особеност на критика е очеркът за Вап-

царов, най-свободна от него — статията за Чудомир.

Отразявайки с положителните и с отрицателните си страни средното състояние на нашата критика, книгата на Пондев носи известни качества, които трябва да бъдат подчертани и доразвити. Това е преди всичко и най-общо казано борбата на автора за изкуство, в което „мъдростта и красотата на живота да бликат с всички сили от духовния облик на нашия човек както светлината от слънчевия диск“. Разбира се, много от положителните страни на критика, за които става дума по-горе, се проявяват само в отделни моменти на неговите работи повече като стремеж, отколкото като трайно творческо постижение. Въпреки това със силните си страни, с антидогматическата си насоченост „Догматизъм и правда“ е интересна и полезна книга — отранно явление в нашата критика.

БОЯН НИЧЕВ

ТРУД ЗА СЛАВЯНСКИТЕ ПРОСВЕТИТЕЛИ КИРИЛ И МЕТОДИЙ

Върху живота и епохалното историческо дело на великите славянски просветители Кирил и Методий съществува огромна литература, засягаща най-разнообразни въпроси, свързани с тях. Редом с безспорно установеното от науката в тази област, остават още редица въпроси, които са дискуссионни и върху които по-често се пише. При това положение да се напише научно-изследователски труд върху живота и творчеството на Кирил и Методий, който да синтезира досегашните научни постижения на славистиката, като взема отношение и по дискуссионните въпроси, е извънредно трудна и отговорна задача. Сега от изследователя се изисква, ръководен от марксистко-ленинското учение за историческото развитие, да приложи по възможност по-пълно и творчески неговия метод при изучаването на един конкретен и важен момент от историята на славянските народи — епохалното Кирилометодиево дело, имащо особена роля в развитието на нашия народ.

С тази трудна и отговорна задача се е заел проф. д-р Емил Георгиев, който ни поднася своето голямо изследване „Кирил и Методий — основоположници на славянските литератури“, издание на Литературния институт при БАН. Авторът е познат работник в областта на старата

българска литература, дето работи от дълги години предимно върху проблеми, свързани с Кирилометодиевския въпрос. Тъкмо поради това основателно бе да се очаква от него един по-голям проблемен и синтезиращ труд за славянските просветители. Такъв труд е разглежданата негова книга.

Сам авторът така определя целта на своето изследване:

„Написването на един нов труд за великите славянски просветители и основоположници на славянските литератури се налага по няколко причини. На първо място, целокупното дело на Кирил и Методий трябва да се постави в ясната светлина на историческото развитие, във връзка с неговата обществена среда, във връзка с революционните изменения на действителността в епохата, като резултат от количествени натрупвания и качествени изменения. Всичко това досега не е направено, най-малко не е направено в задоволителна степен.

На второ място, в светлината на посочените в предшествуващите ни трудове факти и положения, които говорят за съществуването на славянската писменост преди Кирил и Методий, търпят преоценка и основни факти и положения по дейността на Кирил и Методий.

¹ Проф. д-р Емил Георгиев, Кирил и Методий — основоположници на славянските литератури. Издание на Българската академия на науките, София, 1956 г. 293 стр.

Освен това обаче — на трето място — и до днес стоят нерешени и чакат своето решение голям брой въпроси, свързани с живота и делото на първите крупни дейци, оставили имената си в историята на българската и славянската култура като основоположници на славянските литератури. Въпреки огромния брой изследвания върху живота и делото на солунските братя, съществуват области, в които вниманието на изследователя не е било насочено по-продължително и с по-голям успех.

Така, литературната дейност на двамата славянски просветители не е била до днес предмет на тъй всестранно и тъй подробно изследване, както данните за техния живот и езикът на най-старите български и изобщо славянски богослужебни текстове. Поради това днес знаем твърде малко за оригиналната книжовна дейност на прочутите славянски просветители“ (стр. 8).

Такива широки биографични и историко-литературни цели си поставя авторът. Как ги разрешава той? В студията, обемаща увод и 27 глави, на широк фон се разглежда животът и делото на славянските апостоли Кирил и Методий. Заслужава още в началото и специално да се отбележи, че авторът очертава добре историческата епоха, която ражда и откърмя двамата велики братя, като широко борави с историческите извори, свързани с делото им — славянски, гръцки, латински. Освен това проф. Е. Георгиев познава много добре научната литература — по-стара и по-нова — което му дава възможност да вземе отношение по засегнатите отделни въпроси. Все тук трябва да се каже, че почти всички въпроси, които той засяга в труда си, са били предмет на проучване от учените слависти преди него — у едни по-подробно, у други — по-кратко. Друг е въпросът за правилността на техните разрешения. Впрочем, това добре изпъква и в самата работа на проф. Георгиев, който редовно прави кратък библиографски преглед на всеки разработван от него въпрос.

Авторът започва пряката си задача в глава първа — с биографията на двамата братя: „Произходът на Кирил и Методий. Византия в IX век. Нейното обществено-политическо устройство и нейното положение в оная епоха. Християнската черква. Византийската култура и литература. Солун — родният град на великите славянски просветители. Гърци или славяни са били Кирил и Методий?“ Тия въпроси задържат вниманието му в началото. „Славянските просветители Кирил и Методий — пише проф. Георгиев — се оформят като дейци на своята епоха в така очертаните условия на обществено-поли-

тически и културен живот на Византия. Тяхното дело започва в тези условия, но се разраства до най-големи размери с тяхната самоотвержена работа сред славяните, когато славяните се устремяват да се обособят със своя книжовна култура от общата маса на средновековните европейски племена и народи. Ето защо, очертавайки условията на тяхното оформяне във византийската среда, е нужно да изтъкнем и техните здрави връзки със славянския свят“ (стр. 18). Привеждат се няколко доказателства в полза на тезата за славянския произход на Кирил и Методий (стр. 19—21). Младите години на Кирил и Методий, стремежът у тях към учението (особено у Кирил) са предмет на втората глава. За всеки отделен период от техния живот съществува и глава, в която се говори за книжовната дейност на славянските просветители. В това отношение трудът на проф. Георгиев представлява нещо ново и интересно. Във връзка с това именно трябва да се подчертае, че в работата преобладава материалът, свързан с литературното дело на Кирил и Методий. Новото, което авторът изнася, засяга изключително това дело. Впрочем, тази особеност на студията е напълно естествена, като се има предвид главната цел на автора — да изследва и да покаже преди всичко книжовната дейност на Кирил и Методий. Из областта на биографията на двамата братя той не изнася нито един нов факт, нито пък някъде прави опит да разясни някое спорно в науката положение, да уточни някой момент от тази биография. Така например извънредно малко внимание е отделено на много важния момент от живота на Кирил и Методий — техният престой в Мала Азия, в манастира Олимп. Тук е имало твърде гъста славянска колония—преселници от Балканския полуостров. Кирил и Методий са влезли в досег с тях, което е било от важно значение за укрепване на знанията им върху славянския език, пораждаше на чувства към тях, пораждаше на замисъл за дейност в тяхна полза и пр. Всичко това е толкоз по-вероятно, като се вземе под внимание важният факт, че Кирил изнамира, както мисли и сам проф. Георгиев, славянската азбука през 855 г., т. е. тъкмо по времето, когато те живеят сред малоазийските славяни. Писаното по този въпрос в науката трябваше да се използва. Проф. Георгиев не се спира също на извънредно важната дата — кога Методий е посетил Цариград? Той се задоволява да каже само: „Не можем да кажем кога точно Методий отива в Цариград, но това е станало несъмнено в последните години на неговия живот, както личи от думите не житиеписеца“ (стр. 254). А като се има

предвид извършената голяма книжовна дейност на Методий след завръщането му от Цариград, може да се приеме, че това посещение не е било по-късно от 881—882 г.

Все тук трябвало би авторът да изясни въпроса за началото на феодализма у нас — от времето на цар Борис или от по-рано. Добива се впечатление, че той започва от Борисово време (стр. 5—7). Тук се говори общо, че „представителите на борещия се за своето съществуване и прогресивен още славянски феодализъм намислят да освободят земите си от византийската и немска черковна и културна пропаганда, да славянизират черквата, като създадат славянско духовенство и славянско богослужение върху основата на славянска писменост“. По-правилно е да не се говори така общо за „славянски феодализъм“ в оня момент като единен и едновременен исторически процес, а да става дума за български, моравски феодализъм и пр. По-нататък авторът пише, че „Кирил и Методий и техните ученици, които създават една нова славянска писменост и написват на славянски език необходимите за своята черковна и просветна дейност книги, се явяват осъществители на тоя замисъл“ (стр. 6). Излиза, че цар Борис е знаел за тях и е разчитал на делото им за славянизирането на българската църква, че Кирил и Методий са изразители и осъществители на замисъла на българските феодали за независима българска църква, на борбата им срещу византийското проникване. А историческата истина е съвсем друга — тя добре проличава по-нататък и от изложението на самия автор. Обективните исторически последици от делото на Кирил и Методий бяха такива, че те прекрасно послужиха отпосле за укрепването на българския феодализъм, за неговото културно и политическо развитие. Но това вече е нещо съвсем друго.

Разглеждайки молитвите (гл. III) като първи „литературни опити“ на Кирил, авторът пише: „Само за първата от трите приведени молитви из житието на Кирил имаме изричното известие на житиеписеца, че е била записана от великия славянски просветител и основоположник на славянската литература“ (стр. 33). Но дори и всички молитви да са пряко посочени за Кирилови, това пак не говори за особени литературни занимания. Те са само молитви на вярващ човек, изразяващи неговите чувства и настроения. Дадената в края на главата преценка за художествените достойнства на молитвите е пресилена. Молитвите „заразяват със своя лиризм и сочат надарен с поетически талант творец, способен... да насити с

богато съдържание малката творба и да ѝ даде изкусна форма“ (стр. 36).

Глава IV разглежда общественно-политическата кариера на двамата братя във византийската империя, мисията при арабите, отиването на братята в Мала Азия. Пренията на Кирил със сваления цариградски патриарх Йоан Граматик, а също и пренията му със сарацините са предмет на пета глава. Казаното тук, както и по-рано, не е много убедително. Авторът претрупва изследването си с цитати из Кириловото житие. На няколко места се казва, че Кирил обичал да записва своите беседи. След като предава спора с Йоан Граматик, проф. Георгиев заключава: „Прението е любопитно и живо, което свидетелствува, че е записано от ръката на участник, какъвто е бил Кирил“ (стр. 53). Същото твърди и за сарацинската мисия. Възниква въпросът — житиеписецът какъв източник е използвал: гръцкия Кирилов оригинал или негов славянски превод? Като говори за отиването на Кирил и Методий в Южна Русия и тяхната дейност там (гл. VI), проф. Георгиев се спира по-подробно на намереното в Херсон „руско писмо“, което според него представлява кирилско писмо. Той пише: „Както вече изнесох в предшествуващите си книги, намерените от Константин евангелие и псалтир са били написани с т. н. кирилско писмо, възникнало у славяните в резултат на исторически процес. В Южна Русия по времето, когато отиват там Кирил и Методий, е имало руско-славянски колонии, между които са били проникнали християнството и кирилската славянска писменост“ (стр. 62). Значи, той приема дори съществуването на руско-славянска кирилска писменост, проява на която са били въпросните псалтир и евангелие. Глава VII разглежда въпроса за преводача на познатото старобългарско съчинение „За осемте части на речта“, свързано със съчинението „Осемте части на граматиката“, за което се говори в Кириловото житие. Тук самият автор говори за хипотеза в случая: „Проучвайки го внимателно, ние откриваме в него податки, които — след тъй ясното посочване на Кириловия житиеписец — позволяват да се създаде хипотезата, че неговата първооснова е Кириловият труд — превод на еврейската граматика“ (стр. 69). Авторът доста подробно предава изказаните преди него мнения на някои учени във връзка с този граматически труд — Калайдович, Горски, Невоструев, Ламански, Голубински, Ягич и др. Не може да се каже, че в тази си работа той разрешава въпроса за авторството на тези два граматически труда, както и за отношението между тях. Впрочем към такъв

извод водят и някои фрази в изложението на проф. Георгиев, гдето той говори предположително: „В тоя факт — че разглежданото съчинение не се занимава с „осемте части на граматиката“, а само с частите: име, реч, причастие, различие — бихме могли (разр. Б. А.) да видим доказателство, че в основата на това съчинение е легнал преводният труд на Кирил“ (стр. 74). Проф. Ем. Георгиев оставя „открит въпросът“, дали Кириловият граматически превод от еврейски на гръцки не е бил преведен на старобългарски заедно с другите му съчинения скоро след неговата смърт. „Това ни се вижда твърде вероятно“ — добавя той, като изказва предположение, че Методий е извършил този превод.¹

Като си е поставил за цел да разкрие колкото се може по-пълно книжовното дело на Кирил и Методий, проф. Ем. Георгиев счита всяко известие на Панонските легенди, което дава подобни указания, за автентично, прави опит да докаже истинността на това известие, а също така да разкрие, доколкото това е възможно, разбира се, и самото Кирилово или Методиево произведение. С такива въпроси той се занимава в ред глави на работата — III, V, VI, VII, VIII, IX, X, XII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXIII, XXIV. Централни са естествено въпросите, свързани с Кирил философ — разгледани са като творби на Кирил няколко молитви от житието му, пренията му със сарацини и хазари, прението с Йоан Граматик, преводният труд „Осемте части на граматиката“, съчиненията във връзка с откриване мощите на Климент Римски, Азбучната молитва, Прогласът към евангелието и др. Така както са изложени и изтълкувани фактите, човек не навсякъде може да се съгласи с проф. Ем. Георгиев. Обаче трябва да се признае като негова безспорна заслуга и това — усилието му да разясни едни толкова трудни, преплетени и спорни в науката проблеми, свързани с делото на Кирил и Методий.

При разглеждане на въпроса за книжовните произведения на Кирил, възникнали във връзка с откриването на Климентовите мощи, проф. Георгиев пише: „Интересен е въпросът, дали в славянското „Слово“ за Климентовите мощи, разгледано по-горе, не са влезли части от Кириловия химн в чест на светеца. Също така интересен е и въпросът, дали и в службите, посветени

на Климент, не са заети части от Кириловия химн“ (стр. 86). В подкрепа на тази своя мисъл привежда текстов паралел, въз основа на който прави по-категорични изводи за това, че Кирил философ е автор и на службата на Климент Римски. „Изнесеното съвпадение — пише той — ни позволява да отидем и по-далече: да попитаме дали в службата, която съдържа приведения пасаж, не се намира голяма част или дори целият химн в чест на Климент, написан от Кирил и посочен в писмото на Анастасий“ (стр. 87). Изказаните от него заключения са основателни.²

Съвсем правилно постъпва проф. Ем. Георгиев, като дири един подготвителен период за Кирилометодиевото дело в сред балканските славяни няколко години преди моравската им мисия. Противно на по-раншното си разбиране, сега той приема сочената от Черноризец Храбър 855 г. като начална за славянската писменост. Всичко това — хубаво, но дава ли ни то право да говорим, че Кирил и Методий създават своето дело за балканските славяни? За нас е важен историческият израз на това дело чрез моравската мисия на братята — чрез нея те слагат началото на славянската писменост. „Кирил и Методий — пише В. Червенков — действуваха на времето си като талантливи представители и проводници на източно-православното християнство на Византия, като такива те създадоха, по поръка на византийската църква, славянската азбука за политическите и религиозни цели на Византийската империя в средата на славянските народи. Но обстоятелството, че византийската църква се зае да пропагандира и внедрява християнството на славянски език имаше за южните и източните славяни изключително важни последици: то обективно изигра ролята на историческа предпоставка за развитието на самостоятелна национална култура у тези славянски народи, от една страна, и от друга, за тяхното сближение, за приобщаването им към общочовешката култура“³. В светлината на тези положения важни са въпросите — какво са мислили Кирил и Методий за южните славяни? Как и де са се готвили за мисионерска дейност в сред тях? Какви са връзките им с тях? С тия въпроси Ем. Георгиев се занимава малко по-подробно в гл. X, дето дори има подзаглавие „Дейност сред българските славяни“. Проф. Георгиев е много кате-

¹ В друга работа авторът е вече по-категоричен по този въпрос: „Изобщо след тъй ясното посочване на Кириловия житиеписец и като вземем предвид пиетета към славянския просветител у неговите следовници, имаме достатъчно основание да свържем старобългарското граматическо съчинение „За осемте части на речта“ с първия преводен труд на Кирил (Ем. Георгиев, „Книгите“ на славянския просветител Константин — Кирил, преведени от неговия брат Методий на славянски (старобългарски) език. — Slavistična revija, X, 1957, св. 1—4, стр. 124.

² Този въпрос проф. Георгиев разглежда и в Slavistična revija, X, 1957, стр. 125—126.

³ Вълко Червенков, Делото на братята Кирил и Методий. София 1945 г., стр. 33—34.

горичен, пишейки: „Ако преценим познатите факти, не можем да не заключим, че солунските братя са работили сред българските славяни“ (стр. 97). И понататък привежда ред доказателства. Подобно твърдение обаче, въпреки аргументите, не е убедително — то все още се нуждае от безспорни, преки исторически данни, а не само „общо взето те да водят към реален спомен за многообразна работа на Кирил и Методий сред българските славяни“, както сам авторът пише (стр. 96). Този въпрос той завършва със следната категорична фраза: „Изнесените факти са от такова естество, че тезата за значителна дейност на великите славянски просветители сред българските славяни безусловно не може да бъде „патриотична“ теза на българските изследователи, а теза на науката“ (стр. 100).¹ В дадения случай ние трябва да различаваме два момента — работили ли са Кирил и Методий или пък са мислели да работят всред българските славяни. Второто положение е по-правдоподобно. И само в светлината на такова предположение може да се изясни по-късният исторически факт—възлагането на моравската мисия именно на тях и сравнително бързото справяне със задачата. Ако Кирил и Методий действително са работили сред българските славяни, възниква въпросът — като какви те работят: като византийски мисионери, укрепващи християнството, а чрез него и византийското политическо проникване сред българите, или като организатори и идеологически изразители на борбата на българските феодали срещу Византия? Едва ли може да се приеме подобно твърдение.

В съгласие с предишни свои трудове, особено „Славянская письменность до Кирилла и Мефодия“ (1952 г.), проф. Георгиев говори за три етапа в развитието на славянската писменост. Основна теза, прокарана последователно от него в цялата му работа, е, че преди Кирил и Методий има славянска писменост — исторически развилите се кирилско писмо и кирилска писменост, които получили значително разпространение не само всред балканските славяни, но също и всред русите. „От писането на гръцкото писмо — казва той — постепенно възниква едно славянизирано гръцко писмо, което се явява като качествено ново писмо в т. нар. кирилица“ (стр. 5). И на друго място: „Използуването на кирилицата при създаването на глаголицата означава, че Кирил е използвал вековния опит на славяните да пишат. Оттук, както отбелязахме, иде и съвършенството на неговата азбука“

(стр. 127). Привежда основателно ред доказателства в полза на тезата, че Кирил е създател на глаголицата, а не на кирилицата, както мислят някои учени. Кирил и Методий използват до известна степен това дело както за своята азбука — глаголицата, така и за своите преводи от гръцки на славянски език.

Като говори за пристигането на Кирило-методиевите ученици у нас, той пише: „В България вече са били положени основите на славянската писменост и славянската литература, както и на славянското богослужение. В България доста отдавна вече е отбелязала първите си успехи кирилската писменост, възникнала в резултат на исторически процес и преминала вече и в Русия. В България е получило известно разпространение и делото на Кирил и Методий“ (стр. 272). За такова положение обаче, както вече се изтъкна, няма никакво историческо свидетелство. Друг е въпросът за възможното проникване на Кирилометодиевото дело в българските земи преди да дойдат тук някои от учениците на славянските просветители — Климент, Наум, Ангеларий и др. Проф. Георгиев основателно говори по този въпрос (стр. 273). При тая теза трудно е да се твърди, че Кирил и Методий са „създатели на славянската и българската литература“. Сам проф. Ем. Георгиев формулира това положение така: „В областта на славянската писменост, култура и литература значението на Кирил и Методий се определя от факта, че докато преди Кирил и Методий славянската писменост и книга са имали само локално значение и не са добили по-голямо разпространение, Кирил и Методий създават крупно книжовно дело, което получава най-широко разпространение, ето защо с право можем да смятаме двамата солунски братя за създатели на славянската и българската литература“ (стр. 5). Въпреки подчертаното желание на автора да не развенчае славянските просветители, на дело се получава тъкмо това — те не са никакви изключителни творци на славянската писменост и книжнина, те използват съществуващата преди тях славянска кирилска книжовна традиция и като че ли само я транскрибират на изнамереното от тях глаголическо писмо. А когато ние славим Кирил и Методий, славим ги, както е известно, именно като създатели на славянското писмо и творци на славянската книжнина. Пък такива са те и в съзнанието на техните съвременници. Какво говори обаянието на най-видните старобългарски книжовници към Кирил и

¹ Виж от същия автор изследването „Работили ли са Кирил и Методий като просветители на българските славяни“. — Сборник Стефан Младенов, София 1957, стр. 235—245.

Методий и тяхното дело? Нима това обаяние почива на гола легенда, няма реална основа? Едва ли! Освен това, защо всички писатели — славянски и латински, са единни по тоя въпрос? Защо нямаме нито една запазена книга от предкирилометодиевския период, когато има запазени толкоз много гръцки и прабългарски надписи?

Спор не може да има по това, че преди да си създадат свое писмо славяните са използвали чужди писмени системи, предимно гръцко и латинско писмо. Сведения за това има, а има и много гръцки паметници. Съвсем естествено е, че тази употреба, успоредно с обществено-политическото развитие на народа, води към изграждане на своя азбука, както действително става след време. Развитието на историческия процес е такова — подражанието води към стремеж за свое. Но въз основа на тая практика да се стигне до твърдението, че славяните преди Кирил и Методий са имали добре изградена и задоволяваща техните жизнени нужди азбука (кирилицата), е твърде пресилено. Нещо повече дори — че те имали и съответна книжнина — кирилическа, към която спадали намерените от Кирил в Херсон евангелие и псалтир. Чудно — толкоз много паметници и то от още по-далечно време са оцелели, а от тази предкирилова кирилска писменост от VIII—IX в. не е оцелял ни един ръкопис, дори никакво косвено известие! От друга страна, всички средновековни — съвременни и по-късни извори, говорещи за Кирил и Методий — са единни: неизменно сочат двамата братя, и по-специално Кирил Философ, като създатели на славянската азбука и писменост.

Въпросът за произхода на двете славянски азбуки, въпреки че е писано извънредно много върху него, все още си остава неразрешен. Преобладава схващането, че Кирил създава глаголицата, а кирилицата възниква по-късно като дело на Кирилометодиев ученик. И двете азбуки имат корените си в съвременните им византийски писмени системи. От поновата литература заслужава да се посочат съчиненията: Е. Эпштейн, К вопросу о времени происхождения русской письменности. Ученые записки ЛГУ, вып. 15, Ленинград 1948; Д. С. Лихачев, Исторические предпосылки возникновения русской письменности и русской литературы. Вопросы истории, 1951, кн. 12; Д. С. Лихачев, Возникновение русской литературы, 1952; Е. Э. Гранстрем. О связи кирилловского устава с византийским унциалом. — Византийский временник, III, 1950; Е. Э. Гранстрем, К вопросу о происхождении глаголической азбуки. — Труды ОДРЛ, IX, 1953;

Е. Э. Гранстрем, о происхождении глаголической азбуки. — Труды ОДРЛ, XI, 1955; Л. В. Черепнин, Русская палеография, 1956; Н. А. Константинов, Черноморские загадочные знаки и глаголица. Ученые записки МГУ №197, вып. 23, 1957, К. Мирчев, Старобългарските азбуки. сп. „Език и литература“, XII, 1957, кн. 6; В. Сл. Киселков, Найстарата славянска азбука. — Език и литература, X, 1955, кн. 3.

Както и в предишни свои съчинения проф. Георгиев и тук застъпва схващането, че Кирил Философ е творец на известните старобългарски творби „Азбучна молитва“ и „Проглас към евангелието“ (гл. XIII, XIV, XV и XVI). Той поднася аргументи от различно естество, за да докаже своята теза. От цялата му аргументация излиза, че трудовете на Константин Преславски го очертават „най-вече като преводач и само като плах и често безпомощен оригинален автор“ (стр. 161). На друго място той така пише за него: „Невъзможно е Константин Преславски, комуто, както видяхме, не достигат нито сръчност, нито умение — той едва смогва в своя превод, да е бил така добре запознат с теорията на византийския стих“ (стр. 201). В думите на Константин Преславски, че за него е трудно да превежда, проф. Георгиев вижда пряко свидетелство за слабите дарования и слабата подготовка на писателя. Но това е само стилистичен похват, характерен за епохата. Изобщо Константин Преславски е твърде много подценен в полза на Кирил Философ. Съвсем неоснователно, без всякакви доказателства, се твърди, че Константин Преславски бил записал по памет „Азбучната молитва“, на което именно се дължели известни грешки в запазения текст — нарушаване стройния ред на азбуката в акростиха (стр. 143). От такъв характер е и твърдението, че Кирилометодиевите ученици трябвало да заучват наизуст „Азбучната молитва“ като школко помагало (стр. 153), че авторът на Кириловото пространно житие използвал неговата „Азбучна молитва“ и др. Не е ли неправдоподобно да се твърди следното: „Славянският първоучител, създавайки първото славянско стихово творение и бидейки създател и на славянската глаголическа азбука, я е вградил в основата на произведението си, тъй както суеверният българин е вграждал в основите на постройката си жива душа, за да бъде трайна, тъй както днес се вграждат в основите на обществени постройки официални актове“ (стр. 160).

Въпреки многото аргументи, приведени от проф. Георгиев, въпросът за авторството на „Азбучната молитва“ и на „Прогласа към евангелието“ си остава

открит и неразрешен за науката. Заслужава да се признае, че доказателствата му за „Прогласа“ са по-убедителни — тук той дава безспорен принос по въпроса, като гради своето мнение върху предшестващите го учени. Върху другите аргументи на автора аз не ще се спирам. Щѣ ми се тук да изнеса само следното възражение. Авторът извънредно много гради своите изводи — и за „Азбучната молитва“, и за „Прогласа“ — въз основа на надсловите на тези произведения, като напр. „Молитва Константина Философа сътворена азбукою“ и „Блаженаго оучителя нашего Константина Философа слово“. Проф. Георгиев пише: „Надсловите, които носят преписите на „Прогласа“, сочат за автор на стихотворението великия славянски просветител Константин Философ — св. Кирил“ (стр. 169). Безспорно, това е важен довод, но надсловът не винаги е автентичен, понякога той може да подведе. В дадения случай изглежда, че имаме подобно положение — на Константин — Кирил Философ, който се е ползвал през средните векове с извънредно голяма почит от южните и източните славяни, са били приписвани впоследствие и съчинения на други писатели, негови съименници — Константин Преславски и Кирил Туровски. Това е безспорно. От друга страна имаме и следните факти:

1. Славянски ръкопис в Оксфордската библиотека сочи като Кирилово произведение „Канон, пѣваем по всадѣи, творене свѣго Кирила Философа“ (вж. П. А. Сырку, Известия ОРЯС, XII, 1907, кн. 4, стр. 91).

2. Една преработка на Храбровото „Сказание за буквите“ по Берлинския ръкопис от XIII—XIV в. в заглавието си сочи Кирила за автор: „Слово свѣго Кырила философа, учителя словенскоу языку“ (вж. П. А. Лавров, Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности, Ленинград, 1930, стр. 165).

3. Ръкописно „Учително евангелие“ (от 1407 г. № F. 183 на Погодиновата сбирка) съдържа на първия лист следната бележка от преписвача: „Коньстянтина философа изложено е еуапгеліи неделныхъ, и два и на гдскаа праздники“ (вж. А. И. Яцимирский, Малкие тексты и заметки. . . Выпуск I, СПб 1908, стр. III). За автор е посочен Константин Философ, което не отговаря на истината. Съвсем е ясно, че тук е станало преплитане на имената, независимо от това дали съзнателно и несъзнателно е сторено то.

4. Ръкописно учително евангелие от XVI в. като приложение помества: Прелогъ о Христѣ умѣренъ, сказаніе св. евангелья, сътворено Константиномъ, и ж е и

преложи сказаніе се 50 евангелій неделныхъ; Молитва Константина сътворена азбукою; Предъсловіе тогоже Константина“ (вж. Описание славянских рукописей библиотеки Троицкой Сергиевой лавры, ч. I, Москва 1878, стр. 81). Тук съвсем определено се казва, че авторът е превел неделните тълкования на евангелието — пряко се свързва с делото на Константин Преславски. Тези съчинения се сочат като творения на един и същ автор, даден в ръкописа под името Константин. Напълно същото указание срещаме и в друг ръкопис от XVI в., № 373 (157) на бившия Соловецки манастир (вж. Описание рукописей Соловецкого монастыря, ч. I, Казань 1881, стр. 698—699; също рък. № 374, стр. 702; друг ръкопис от XVII в. — вж. Отчеты о заседаниях общества любителей древней письменности в 1907—1910 году. — Памятники, CLXXVI, 1911, стр. 41).

Съпоставката на текстове между „Азбучната молитва“, „Прогласа“ и Кириловото житие не е много убедително доказателство — такива съвпадения често се срещат и в други стари славянски съчинения, напр. в „Повесть временных лет“. От друга страна, те може да се дължат на общите източници, които писателите в дадено време най-много използват. Сам авторът открива прилики между „Азбучната молитва“ и „Учителното евангелие“ на Константин Преславски, но смята, че те се дължат на литературно въздействие от Кирил върху Константин Преславски (стр. 158). Изкуствено се създава едно по-сложно обяснение пред простото обяснение — приликите в стил и мисли произтичат от факта, че са дело на един и същ автор — Константин Преславски.

Твърде добре е предадена голямата църковно-организационна и книжовна дейност на Методий след смъртта на брат му Кирил. Грижата по опазване на подетото общо културно дело сега лежи преди всичко върху него. Той трябва да организира борбата, да укрепва делото, да го защитава пред отрицателите му, да се явява пред папата, да подготвя ученици и пр. Тия страници са едни от най-хубавите в книгата, защото те ярко разкриват героичния и твърд характер на славянския просветител Методий, който така смело отговаря на заканите на своите врагове: „Казвам истината пред царя и не се срамувам, а вие направете с мене онова, което желаете“.

Проф. Георгиев основателно отбелязва, че когато потеглили за Цариград (времето той не определя, но то ще е към 881—882 г.), Методий и учениците му, с които дошел тук, носели славянски книги (стр. 254). Този факт, както и фактът, че от

учениците му в Цариград останали двама души — поп и дякон — безспорно трябва да се свързва с проникването на Кирилометодиевото дело в българските земи. С право книжовната дейност на Methodий е разгледана именно сега след смъртта на Кирил (гл. XXIII). Но струва ми се, че тук за един сравнително кратък период авторът приписва на Methodий голяма книжовна продукция, която свързва със завръщането му от Цариград: превод на библейските книги, на патерика и номоканона, на молитви и песнопения (Киевски месал и др.), превод на някои от Кириловите съчинения, участие в написването на Кириловото житие, канон на Димитър Солунски и др. При това нужно е да се имат предвид още две обстоятелства — неговата напреднала възраст и крайно тежките условия на живот в постоянна борба. Приведените от него аргументи за авторството на канона на Дим. Солунски са убедителни и ще трябва вече това произведение да се брой като едно от ценните оригинални творби в нашата стара литература (стр. 264—266). Било е нужно обаче този канон да се подложи на по-задълбочен литературен анализ, както проф. Георгиев постъпва напр. с „Азбучната молитва“ и „Проглас към евангелието“. Говорейки за проникването на Кирилометодиевото дело в съседните славянски страни след разгромването му във Великоморавия, авторът трябваше да отдели повече внимание на въпроса за проникването му специално в Полша и в Русия, като използва съществуващата сега научна литература.

Последните две глави на своя труд (XXVI и XXVII) проф. Емил Георгиев посвещава на специалните въпроси: 1) разпространение и влияние на Кирилометодиевата писменост в славянските земи и 2) проникване на Кирилометодиевото дело в България, Сърбия, Хърватско, Русия, говори за Кирилометодиевата традиция в Моравия, Чехия, Словакия, Словенско, Полша. Съобразно заглавието на своята работа той трябваше да обърне по-голямо внимание на този проблем — доколко и как Кирилометодиевото дело се включва в литературите на отделните славянски народи, доколко имаме право да считаме Кирил и Methodий като създатели на литературите на чехи, поляци, руси и пр. Добре е използван познатият материал, свързан с горните два въпроса, също така е използвана и досегашната специална научна литература.

Канонизирането на Кирил и Methodий е извънредно важен момент в историята на славянската писменост, в борбата за нейното укрепване. Издигането на славянски светци през Средновековието играе твърде активна роля за опазване съзна-

нието на отделните славянски народи. Особено отбелязване заслужава фактът, че Кирил и Methodий са дейци, почитани от всички славяни — православни и католици. Като се говори за голямата популярност на Кирил и Methodий през средните векове, намерила отражение в старите славянски литератури, трябва да се изтъкне, че това важи преди всичко за старата българска, руска и сръбска литература. Редом с това нужно е да се посочи причината за тази популярност. У поляците напр. не може да се говори за популярност на Кирил и Methodий, особено през Средновековието. Все тук трябваше да се разгледат въпросите: 1) образи на Кирил и Methodий (иконопис и живопис) през средните векове и през Възраждането; 2) известията за Кирил и Methodий в летописите — руски и сръбски. Добре е очертана връзката и ролята на Кирилометодиевото дело с възраждането на отделните славянски народи през XVIII—XIX в. „Но със самата зора на възраждането образите на Кирил и Methodий оживяват отново, те вдъхновяват за борба, за пробуждане на националното съзнание в епохата на формирането на славянските нации“ (стр. 287). Твърде важен е и следният факт — съчиненията за Кирил и Methodий са предимно от български произход; съвсем малко е числото на оригиналните сръбски и руски творби, свързани с тях, представляващи най-вече компилации.

Твърде често проф. Георгиев приема безрезервно всяко известие на старославянски или гръцки, особено славянски паметник, свързан с делото на Кирил и Methodий, когато може да има съмнение в неговата достоверност — напр. Солунска легенда и др. Прави впечатление също така голямата склонност на автора към предположения, които после залягат в неговите изводи.

Накрай трябва да се отбележи, че в тази своя работа проф. Ем. Георгиев широко е използвал свои публикувани трудове върху Кирил и Methodий, главно: Книжовното дело на славянските просветители Кирил и Methodий (1943 г.), Произведенията приписвани на св. Кирил (1939 г.), Две произведения на св. Кирила (1938 г.), Славянская письменность до Кирилла и Мефодия (1952 г.).

Работата на проф. Ем. Георгиев, плод на многогодишни упорити занимания върху проблеми, свързани с живота и делото на славянските просветители Кирил и Methodий, представлява сериозен принос в тази област. Авторът излиза със свои разбирания по ред проблеми, които отстоява, като привежда възможните в настоящия момент исторически и филологически аргументи, въз основа на които

гради своите обобщения и изводи. Човек може да не се съгласи навсякъде с неговите изводи, може да не се убеди също в застъпваната теза, но това не е и необходимо. Ценен в случая е самият постоянен стремеж към разрешаване на важни проблеми из нашето културно и литературно развитие, които са били повод за изказ-

ване на различни мнения в науката. У нас отдавна не е публикуван по-голям труд върху Кирил и Методий — тази работа на проф. Ем. Георгиев запознава читателя с последните постижения на славистиката. Тя ще бъде полезна книга за всички — и научни работници, и културни читатели.

БОНЮ СТ. АНГЕЛОВ

КРАТКИ БЕЛЕЖКИ ЗА АМЕРИКАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Книгоиздаването в САЩ е цяла индустрия. През 1955 г., когато то достигна върхната си точка, бяха издадени 10.000 заглавия. Ала като популярно четиво книгата отстъпва първенството на списанията. Големите фирми, в чийто ресор влиза периодичният печат, издават 90 популярни списания. Тук не се броят специализираните списания, а само тези, които съдържат популярно четиво. Някои от тях представляват интерес за всеки, а други са предназначени за определен кръг читатели — жени, учащи се от колежите, мъже, любители на спорта, на киното, интелектуалци и др. Най-големи печалби носи списанието „Ридърс Дайджест“ с тираж над 10 милиона, а на второ място сп. „Лайф“, което се издава в тираж 5 милиона и половина. Нито едно от списанията, предлагащи популярно четиво, нямат тираж по-малък от 300.000. Разбира се, всички тези списания печелят не само от големия си тираж, но и от сумите, които получават за рекламите, поместени на техните страници.

Разказът в съдружество с рекламата

Ясно е, че в ръцете на американския читател попадат много повече списания, отколкото книги. Ето защо не е зле да видим какво става с американския разказ. Броят на разказите с литературна стойност намалява от година на година. По-рано в популярните списания се помещаваха доста разкази, наред с една-две статии, предизвикващи общ интерес. Сега съотношението се изменя — статиите преобладават и са повече от разказите. Освен това разказите, помествани в списанията, предназначени за широката читателска публика, са най-посредствени и от случайни автори. Разкази с литературна стойност, съдържащи сериозни мисли, се появяват в малки списания със съвсем ограничен тираж. Отдавна минаха дните, когато американският разказ седеше на царския престол в литературата, когато Джек Лондон спечели световно признание с разказите, помествани в широката мрежа от списания и вестници

на издателя-милионер Рандолф Хъртс. Днес нито един от изтъкнатите американски писатели не е в такива отношения големи по тираж списания. Някога, през 1925 г., почти половината от разказите, помествани в „Уимен'с хоум къмпениън“, ежеседмично списание с няколко милиона тираж, бяха от най-видните писатели и се смятаха за произведения с висока литературна стойност. А сега, в антологията „Най-хубавите американски разкази за 1956 г.“ са подбрани разкази от списания с малък тираж, при това повечето тримесечни.

Разбира се, причините за подобно положение са многобройни. При поместването на разкази редакторите на списанията трябва неизбежно да се съобразяват с вкусовете на тези, които поместват реклами и плащат за тях. Това означава, че разказът не трябва да съдържа нищо, което да вълнува по-дълбоко читателя, като го кара да се замисли за действителността. Рекламата винаги е била от голямо значение за финансовото положение на едно списание. Разликата между 1925 и 1958 г. е тая, че рекламното дело израсна бързо като гъба и се превърна в делово предприятие, което днес изразходва десет милиарда долара годишно, за да смайва и убеждава американците да купят една или друга стока. В писаната история на човечеството не е имало властваща институция, съсредоточила в ръцете си такова състояние, такива мощни средства за пропаганда (към които сега се прибавя и телевизията) и такава усъвършенствуванa техника, с която да кара хората да мислят и реагират по един или друг начин. Изправен пред този опасен съперник, съдържателният разказ, който притежава и литературна стойност, няма почти никакви шансове да се появи върху страниците на списанията, предназначени за най-широк кръг читатели.

Естествено, по-малките списания, чийто издатели биха купили един добър разказ, не могат да заплатят на автора за неговата творба. Всичко това изправя младия писател пред понятна дилема. Той няма стимул за сериозно творчество. Писателят